

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-4-80-11>

УДК 343.214

Бедовська О.Ю.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЩОДО ЗМІСТУ КОРИСЛИВОГО МОТИВУ ПРИ ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Анотація. У статті обґрунтована актуальність даної теми, та визначені не вирішені раніше проблеми. В наслідок цього, розглянуто деякі проблеми визначення корисливого мотиву у сфері злочинів проти власності, розглянуті і проаналізовані визначення запропоновані науковцями у сфері кримінального права. Також, була зроблена робота з визначення значення мотиву при кваліфікації вчиненого діяння, зроблена робота із відмежування понять корисливих і некорисливих злочинів проти власності, проаналізовані праці науковців та їх критерії відмежування цих понять, та визначено значення поділу цих видів злочину; зроблені висновки про доцільність вдосконалення чинного законодавства шляхом законодавчого визначення корисливого мотиву.

Ключові слова: користь, мотив, корисливий мотив, мета, злочини проти власності.

Bedovska Olya

Yaroslav Mudryi National Law University

ABOUT CONTENT OF MERCENARY MOTIVE IN CRIMES AGAINST PROPERTY

Summary. The article analyzes and tries to define the issue of mercenary motive in property crimes. Nowadays in Ukraine, the crimes against property are increasing rapidly which makes this issue very important, and motivate us to explore this topic, and divide what is mercenary motive and what is not, and how to divide these kinds of crimes. There are a number of definitions of mercenary motive in national jurisprudence, and there are also a lot of discussions between national and foreign scientist, but the problem is that some of these motives are really different that makes them difficult to qualify. The author polemically sets out the point of view that it is impossible to interpret a mercenary purpose in a broad sense — as the ability to dispose of stolen property at their own discretion, including in favor of other persons, whose circle is unlimited, it's really hard demarcate. So, it is became hard to divide which crimes are with mercenary motive and which are not. In this study, many definitions are analyzed, and we tried to figure out the most well-aimed relation between them. Also, it has been tried to find the difference between mercenary and not mercenary crimes against property and how it will influence the legal liability of guilty, because many scientists divided this term in different ways which makes a lot of discussions in the scientific field of criminal law . It has also been figured that the most common mercenary motive crimes against property can be committed without desires to be self-enriched or enrich other people, but with self-interests such malice, envy and compassion and we tried to understand are in these crimes mercenary motive, or when you do crime with malice motive, for example, is that mercenary crime against property . Consequently, it could have influence on the legal liability and judgment. Proceeding from all the above, it is concluded that one really good way to solve this problem is legislative consolidation of motive and mercenary motive in The Criminal Code of Ukraine, and to isolate the crime against property without mercenary motives.

Keywords: mercenary, motive, mercenary motive, aim, crime against property, self-interest.

Постановка проблеми. У наш час, коли Україна перебуває у напруженій економічній ситуації, кількість злочинів проти власності стрімко зростає. Саме тому нам видалася актуальною проблема визначення корисливого мотиву та розмежування корисливих і некорисливих злочинів проти власності. Важливість цих питань обумовлюється тим, що право на власність є невід'ємним правом людини і дослідження корисливого мотиву та його значення при кваліфікації злочинів проти власності може бути корисним при вирішенні проблем правозастосовної практики у цій сфері.

Метою дослідження є з'ясування сутності корисливого мотиву та визначення його впливу на відповідальність особи в злочинах проти власності.

Аналіз останніх досліджень. Проблема корисливого мотиву привертала увагу багатьох дослідників, набуваючи дедалі більш різноаспектного відображення в працях багатьох вітчизняних

та зарубіжних науковців (В.В. Хилота, Л.І. Бутенко, В.В. Василевич, В.І. Скрибець, А.Ф. Зелінський, Н.В. Яницька, А.Ф. Волобуєв, В.В. Тіщенко, В.К. Лисиченко, С.В. Албул, А.В. Хірсіні, С.В. Якимова та ін.). Водночас щодо змісту корисливого мотиву, а також його значення при кваліфікації злочинів проти власності дискусії у доктрині тривають.

Виклад основного матеріалу. Вина, будучи обов'язковою ознакою складу злочину, не охоплює повністю змісту вчиненого діяння. Важливу роль визначенні ставлення особи до діяння відіграють такі факультативні на рівні загального складу злочину ознаки, як *мотив* і *мета*. Мотив – це спонукання до вчинення злочину, а мета – те, чого хоче досягти особа. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України, мотив і мета підлягають доказуванню так само, як і винуватість особи. У Кримінальному кодексі України не надається

визначення мотиву, у науці воно ж визначається переважно як *внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини, що визначає його зміст і допомагає більш глибоко розкрити психічне ставлення особи до вчиненого* [1].

Розуміємо, що за мотивом стоять прагнення, інтереси, почуття людини, її внутрішні переживання і всі ті психологічні явища, які сформувалися на основі її потреб і віддзеркалюють структуру її особистості, і, відповідно, спрямовують її на вчинення злочинного діяння. Він також поєднує в собі об'єктивну сторону життя людини (соціальне середовище) і суб'єктивну (внутрішні якості особи). Він є відповіддю на питання, чому особа пішла на вчинення злочину. Саме тому стає очевидним, що мотив можливий тільки за наявності умисної форми вини, тобто прямого прагнення особи вчинити те чи інше діяння.

Мотив має важливе значення, зокрема при кваліфікації злочинів проти власності – залежно від наявності / відсутності корисливого мотиву такі злочини у науці поділяють на корисливі й некорисливі [2, с. 173], – а також їх відмежуванні від цивільних правопорушень.

Окрім того, примітно, що в диспозиціях норм КК, в яких закріплено відповідальність за так звані корисливі злочини проти власності, тобто у статтях 185 КК (крадіжка), 186 КК (грабіж), 187 КК (розбій), 189 (вимагання), 190 (шахрайство), 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 188¹ (викрадення води, електричної або теплової енергії шляхом її самовільного використання), 192 (заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою), 193 (незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї), 197¹ (самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво), 198 (придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного злочинним шляхом) відсутня вказівка на корисливий мотив [3, с. 162]. Звідси постало питання: чи мають відповідні склади злочинів обов'язкову ознаку корисливого мотиву або ж вони можуть і не включати в себе користь? Із цим пов'язані проблеми у правозастосуванні, коли в діях особи наявні об'єктивні ознаки корисливих злочинів проти власності, проте корисливий мотив відсутній (наприклад, особа таємно заволодіває чужим майном, а потім викидає його або передає на благодійність).

Переходячи до розгляду зазначених проблем, насамперед висвітлимо декілька позицій щодо змісту корисливого мотиву у науці. А.Ф. Зелінський та М.Й. Коржанський, аналізуючи користь у злочинах, вказували, що під цим поняттям слід розуміти прагнення задовольнити індивідуальну життєву потребу шляхом протиправного, передбаченого кримінальним кодексом заволодіння чужим майном або майновим правом, що не належать винному [4, с. 234].

Схожу позицію займав В.В. Єсіпов, який зазначав, що корисливий мотив «означає все те побудження и стимулы, которые имеют своим основанием желание противозаконного обогащения» [5, с. 151]. При цьому, однак, він зауважував, що всі мотиви вчинення особою діяння є завжди для власних цілей, тобто корисливими, але ним був розглянутий такий вид некорисливого злочину проти власності, як підпал вогнем. Тієї

самой думки був і Л.С. Белогриц-Котляревський, де в «Підручнику російського кримінального права», виданому в 1903 році, зазначав, що злочин із внутрішнього боку має корисливий мотив, спрямований на присвоєння собі чужого майна безвідплатно. Що стосується мотивів і цілей, на думку автора, вони не мають значення, адже неважливо, чим керувався злодій, головне, що він хотів заволодіти чужим майном [6, с. 403–404]. Тому можна зазначати, що в дореволюційні часи певні вчені нівелювали те, що спонукало особу вчинити злочин, стверджувалося, що всі мотиви вчинення злочинів ведуть до цілі заволодіти викраденим майном, тобто є корисливими.

Мало що змінилося і в радянські часи. А.А. Жижиленко у своїй праці 1928 р. зазначав, що в поведінці винного «он (мотив) для состава преступления безразличен: действовал ли виновный в своих личных интересах, с целью личного обогащения или в интересах других лиц (напр., желая передать похищенное имущество бедным), или, наконец, из мотива мести, злобы и т.п., состав преступления от этого не изменяется». Але він також указував, по-перше, що якщо ціль злочину була не в присвоєнні майна, то особа не могла нести відповідальність за викрадення цього майна, і, по-друге, що наміри суб'єкта злочину має зважувати суд при винесенні рішення. Наприклад, якщо одна особа викрала корову для того, щоб потім її продати і купити собі прикраси, а інша зробила те саме діяння, але для того, щоб нагодувати дітей або роздати потім гроші від продажу, нужденним, то відповідальність цих двох осіб може різнитися, але в межах санкції тієї статті, за яку вони понесуть відповідальність [7, с. 64–66].

У сучасній доктрині кримінального права домінує позиція, за якою корисливий мотив охоплює намагання отримати матеріальну вигоду від вчиненого в результаті збагачення, позбавлення від матеріальних витрат, або утримання від повернення певних благ [2, с. 162].

Правозастосовні органи у своїй діяльності послуговуються визначенням корисливого мотиву при вчиненні умисного вбивства, що наводить Пленум Верховного Суду (далі – Пленум ВС) у п. 10 постанови «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 р. № 2. Він зазначає, що за п. 6 ч. 2 ст. 115 КК як учинене корисливих мотивів умисне вбивство кваліфікується в разі, коли винний, позбавляючи життя потерпілого, бажав одержати у зв'язку з цим матеріальні блага для себе або інших осіб (заволодіти грошима, коштовностями, цінними паперами, майном тощо), одержати чи зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат чи обов'язків (одержати спадщину, позбавитися боргу, звільнитися від платежу тощо) або досягти іншої матеріальної вигоди. При цьому не має значення, чи одержав винний ту вигоду, яку бажав одержати внаслідок убивства, а також коли виник корисливий мотив – до початку чи під час вчинення цього злочину. Як учинене з корисливих мотивів слід кваліфікувати й умисне вбивство з метою подальшого використання органів чи тканин людини в певних корисливих цілях (для трансплантації, незаконної торгівлі тощо) [8].

Слід відмітити, що хоча Пленум ВС у вищезазначеній постанові і підкреслює, що вигоду від

убивства з корисливих мотивів можуть набувати і треті особи, тим не менше в науці така позиція залишається дискусійною. Зокрема, І.Г. Філановський, С.А. Тарарухін, А.Г. Безверхов та ін., поділяючи таку думку, не обмежують коло третіх осіб-вигодонабувачів [9, с. 110]. Проте інші науковці вважають, що таке коло складається з осіб, близьких винному, у покращенні матеріального стану яких він особисто зацікавлений (наприклад, це особи, що перебувають з винним у сімейних, дружніх стосунках, або особи, що перебувають з винним у майнових відносинах); співучасників злочину; юридичних осіб, з функціонуванням яких напряду пов'язане матеріальне благополуччя винного [10, с. 70].

Приєднуючись у цьому питанні до позиції Пленуму ВС, зазначимо, що, на наше переконання, корисливість у цьому випадку визначається тим, що винний усвідомлює отримання користі третіми особами та прагне цього. Тож злочини з корисливим мотивом безпосередньо можуть бути вчинені на користь особи, яка вчинила злочин, на користь близьких їй осіб, або на користь будь-яких інших третіх осіб.

Водночас вважаємо за потрібне на законодавчому рівні визначити поняття корисливого мотиву, щоб гарантувати справедливість і об'єктивність винесеними судами рішень щодо цього питання.

Корисливий мотив злочину відіграє важливу роль при відмежуванні корисливих та некорисливих злочинів проти власності. І.Я. Фойницький зазначав, що характер та спрямованість волі особи глибоко відрізняє ті діяння, які вчиняються проти чужого майна з метою заволодіння ним (корислива група) від діянь, що так само посягають на чуже майно, але без такої мети (некорислива група). Він вважав, що в першому випадку злочинний результат діяння доповнюється результатом вигоди, протизаконної безоплатної наживи за рахунок втрат потерпілого; у другому випадку вчинене виражається тільки у факті заподіяння майнової шкоди іншій особі. Саме з цього, на думку І.Я. Фойницького, і слідує доцільність поділу майнових посягань на корисливі й некорисливі [11 с. 10].

Але І.Б. Газдайка-Василишин стверджує, що цей поділ є доволі умовним, і наводить приклади випадків: у першому – особа викрала майно із задрощів, або з помсти, але, не бажаючи заволодіти цим майном, просто його викинула, і в другому, де гр. В погрожує гр. А тим, що якщо вона не вступить з ним у статеий зв'язок, то він кине її сумку з грошима і документами, але коли він бачить автомобіль, який зупиняється на прохання гр. А, то кидає сумку і швидко втікає [12, с. 22]. Вона вказує, що ці злочини є злочинами проти власності, але корисливий мотив в них відсутній; самі злочини вчиняються з метою примусити особу виконувати певні дії; в обох випадках суб'єкти злочину посягають на власність потерпілих, але заволодіння цією власністю не є їх метою; і кваліфікувати ці дії потрібно за відповідними статтями розділу Кримінального кодексу, що регулює некорисливі злочини проти власності.

В.В. Хилюта зазначає, що мотив має відрізняти розкрадання від інших злочинів, коли особа хоч і отримає майно безоплатно, але умисел особи був направлений не на злочинне збагачення, а на досягнення інших цілей [13, с. 183].

У Кримінальному кодексі України у статті 67 серед обставин, які обтяжують покарання, корисливий мотив прямо не зазначений.

Водночас у нормах Особливої частини КК України, в яких корисливий мотив позначається на кваліфікації злочину, він являє собою:

– обов'язкову ознаку основного складу злочину, наприклад, у ст. 148 (підміна чужої дитини, вчинена з корисливих або інших особистих мотивів), ст. 319 (незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах);

– обов'язкову ознаку кваліфікованого складу злочину, наприклад, п. 6. ч. 2 ст. 115 КК (умисне вбивство з корисливих мотивів), ч. 2 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини з корисливих мотивів).

За особливістю закріплення у нормах Особливої частини КК України корисливий мотив може бути як безпосередньо зазначений у статті, так і безпосередньо впливати з її змісту, що має місце у корисливих злочинах проти власності. У цьому контексті доцільно відмітити, що в науці кримінального права підкреслюється: ознака складу злочину має бути або безпосередньо вказана в законі, або однозначно впливати з його змісту при тлумаченні [12, с. 362].

Таким чином, корисливий мотив є обов'язковою ознакою так званих корисливих злочинів проти власності, адже він безпосередньо визначає сутність останніх. Приміром, коли особа таємно заволодіває чужим майном і знищує його, керуючись мотивом помсти, або ж викидає чуже майно з мотивів задрощів, такі дії не мають кваліфікуватися за ст. 185 КК (крадіжка). При цьому за відсутності в особи корисливого мотиву відповідальність за наявності відповідних підстав має наставати або за іншими нормами КК, або ж за нормами адміністративного чи цивільного законодавства.

Висновки.

1. Під корисливим мотивом слід розуміти прагнення винного заволодіти певним благом (для себе або інших осіб), набути певних прав або іншої вигоди тільки у тому випадку, коли винний або треті особи, на користь яких він вчиняє злочин, хочуть напряду користуватися набутими благами або вигодами, або дати їх у користування третім особам.

2. Злочини з корисливим мотивом безпосередньо можуть бути вчинені на користь особи, яка вчинила злочин, на користь близьких їй осіб, або на користь будь-яких інших третіх осіб. При вчиненні злочину проти власності з подальшим обороненням майна на користь третіх осіб корисливість визначається тим, що винний усвідомлює отримання користі третіми особами та прагне цього.

3. Вбачається за потрібне на законодавчому рівні визначити поняття корисливого мотиву, щоб гарантувати справедливість і об'єктивність винесеними судами рішень щодо цього питання.

4. За відсутності в діях особи корисливого мотиву діяння особи не може бути кваліфіковано як корисливий злочин проти власності. Залежно від обставин справи такі дії можуть зумовлювати настання відповідальності або за іншими нормами КК, або ж за нормами адміністративного чи цивільного законодавства.

Список літератури:

1. Кримінальний Кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III / Верховна Рада. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
2. Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. та інші. Кримінальне право України: загальна частина : підручник / за ред. В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. 173 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред.: В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін. 5-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2015. 680 с.
4. Зелинский А.Ф. Криминология : учеб. пособ. Харьков, 2000. 234 с.
5. Есипов В.В. Грех и преступление, святотатство и кража. Санкт-Петербург, 1894. 151 с.
6. Белогриц-Котляревский Л.Е. Учебник русского уголовного права. Общая и особенная части. Киев, 1903. С. 403–404.
7. Жижиленко А.А. Преступления против имущества и исключительных прав. Ленинград, 1928. С. 64–66.
8. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи : Постанова від 07.02.2003 р. № 2. Верховний Суд України. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 1.
9. Филановский И.Г. Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению : монография. Ленингр. гос. ун-т. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1970. С. 110.
10. Панов Н.И. Уголовная ответственность за причинение имущественного ущерба путем обмана или злоупотребления доверием : монография. Харьков : Вища шк., 1977. С. 70.
11. Фойницький Й.Я. Курс уголовного права. Часть особенная. Посягательства на личность и имущество. Санкт-Петербург : Тип М.М. Стасюлевича, 1890. 10 с.
12. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
13. Хилюта В.В. Корыстная цель хищения: опыт теоретического моделирования и проблемы правоприменения. *Известия высших учебных заведений. Правоведение*. 2014. № 2(313). 176 с.

References:

1. Criminal Code of Ukraine (2001). № 2341-III. *Vidimosti Verhovnoi Rady Ukrainy*. No 25. St. 131.
2. Baulin, Y.V., Borysov, V.I., & Tutugin, V.I. (2010). *Kryminal'ne pravo Ukrayiny: zahal'na chastyna* [Criminal law of Ukraine: General Part]. Kharkiv: Pravo, 173 p.
3. Tacyi, V.Ya., Borysova, V.I., & Tutugin, V.I. (ed.) (2015). *Kryminal'ne pravo Ukrayiny: osoblyva chastyna* [Criminal law of Ukraine: Special Part]. Kharkiv: Pravo, pp. 162–191.
4. Zelinskiy, A.F. (2000). *Kriminologiya: ucheb. posob.* [Criminology: a training manual]. Kharkiv, 234 p.
5. Esipov, V.V. (1894). *Grekh i prestuplenie, svyatotatstvo i krazha* [Sin and crime, sacrilege and theft]. Sankt-Peterburg, 151 p.
6. Belogrits-Kotlyarevskiy, L.E. (1903). *Uchebnik russkogo ugolovnogogo prava. Obshchaya i osobennaya chasti* [Textbook of Russian criminal law. General and special parts]. Kiev, pp. 403–404.
7. Zhizhilenko, A.A. (1928). *Prestupleniya protiv imushchestva i isklyuchitel'nykh prav* [Crimes against property and exclusive rights]. Leningrad, pp. 64–66.
8. Pro sudovu praktyku v spravakh pro zlochyny proty zhyttya ta zdorov'ya osoby: Postanova vid 07.02.2003 r. № 2. Verkhovnyy Sud Ukrayiny. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrayiny*. 2003. № 1.
9. Filanovskiy, I.G. (1970). *Sotsial'no-psikhologicheskoe otnoshenie subekta k prestupleniyu: monogr.* [Sociopsychological attitude of the subject to crime]. Leningr. gos. un-t. Leningrad: Izd-vo Leningr.
10. Panov, N.I. (1977). *Ugolovnaya otvetstvennost' za prichinenie imushchestvennogo ushcherba putem obmana ili zloupotrebleniya doveriem: monogr.* [Criminal liability for property damage through fraud or breach of trust]. Khar'kov: Vishcha shk., 70 p.
11. Foynits'kiy, I.Ya. (1890). *Kurs ugolovnogogo prava. Chast' osobennaya. Posyagatel'stva na lichnost' i imushchestvo* [Criminal Law Course. Part is special. Violations of identity and property]. Sankt-Peterburg: Tip M.M. Stasyulevicha, 10 p.
12. Hazdayka-Vasylyshyn, I.B. (2012). *Nekoryslyvi zlochyny proty vlasnosti: monohrafiya* [Selfless crimes against property]. L'viv: L'vivs'kyi derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav, 212 p.
13. Khilyuta, V.V. (2013). *Korystnaya tsel' khishcheniya: opyt teoreticheskogo modelirovaniya i problemy pravoprimeneniya* [The mercenary purpose of theft: the experience of theoretical modeling and enforcement problems]. *Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedeniy. Pravovedenie*, vol. 2(313), 176 p.